

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Studij hrvatskoga jezika i književnosti i njemačkoga jezika i književnosti

Ena Mirković

O biljnom i životinjskom svijetu Marulićeve "Judite"

Završni rad

Mentor: prof. dr. sc. Zlata Šundalić

Sumentor: dr. sc. Ivana Mikulić

Osijek, 2017.

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za hrvatski jezik i književnost / Katedra za staru hrvatsku književnost

Studij hrvatskoga jezika i književnosti i njemačkoga jezika i književnosti

Ena Mirković

O biljnom i životinjskom svijetu Marulićeve "Judite"

Završni rad

Humanističke znanosti, filologija, teorija i povijest književnosti

Mentor: prof. dr. sc. Zlata Šundalić

Sumentor: dr. sc. Ivana Mikulić

Osijek, 2017.

Sažetak

Sredinom 14. stoljeća u Italiji započinje velika književna epoha *renesansa* te se širi cijelom Europom i traje do sredine 16. stoljeća. Nastanjujući se u ostatku Europe potaknula je razvoj književnosti na nacionalnom jeziku, a upravo je Marko Marulić, zahvaćen renesansom i pišući na nacionalnom jeziku, osigurao svojim djelima mjesto u povijesti svjetske književnosti, a sebi naslov *oca hrvatske književnosti*.

Gotovo u svemu što je napisao osjeti se velika pobožnost praćena raznim moralnim porukama. Jedno od takvih djela, prevedeno na brojne jezike uključujući engleski, talijanski, španjolski, litavski, mađarski i francuski, svakako je *Judita*. *Judita* je renesansni biblijsko-vergilijanski ep napisan na hrvatskom jeziku 1501. godine, objavljen 1521. u Veneciji te predstavlja prvi umjetnički ep na hrvatskome jeziku. Iako ep na sadržajnoj razini prati biblijsku priču o Juditi, Marulić je predložak pjesnički obradio. Potvrdu njegove pjesničke originalnosti nalazimo i u istraživanju biljnoga i životinskog svijeta, gdje se očituje Marulićeva sklonost proširivanju, tj. dodavanju pjesničkih slika s biljnim i životinjskim motivima. Pojavnost, značenje i funkcija biljnih te naročito životinjskih leksema u *Juditi* potvrđuju pripadnost djela renesansnoj poetici i epskom žanru.

Ključne riječi: renesansa, Marko Marulić, ep, *Judita*, biljka, životinja

Sadržaj

Sažetak	3
1. Uvod	5
2. Epika u hrvatskoj renesansnoj književnosti	6
3. Marko Marulić – životopis i književno stvaralaštvo	7
4. <i>Judita</i>	10
4.1. Žanrovska obilježja	10
4.2. Sadržaj epa prema sadržaju biblijske <i>Knjige o Juditi</i>	11
5. Biljni i životinjski svijet priče o Juditi	12
5.1. Biljni i životinjski svijet u Marulićevoj <i>Juditi</i>	12
5.2. Biljni i životinjski svijet u <i>Knjizi o Juditi (Biblija)</i>	18
5.3. Usporedba biljnog i životinjskog svijeta u dvjema pričama o Juditi	22
6. Zaključak	25
7. Literatura i izvori	26

1. Uvod

U ovom se radu istražuje biljni i životinjski svijet u Marulićevoj *Juditi* te u biblijskoj starozavjetnoj *Knjizi o Juditi*. Cilj je rada kroz usporedbu pojavnosti i značenja biljnoga i životinjskog svijeta u dvjema navedenim pričama o Juditi uvidjeti sličnosti i razlike, odnosno istražiti koliko je Marulić u svojoj pjesničkoj obradi biblijske priče intervenirao (dodavao ili izostavljao) određene biljne i životinjske lekseme, te kakve su poetičke i žanrovske implikacije tih transformacija.

U poglavlju nazvanom *Epika u hrvatskoj renesansnoj književnosti* opisano je kada i pod kojim se okolnostima u Hrvatskoj javlja renesansa te koliko je za hrvatsku renesansnu književnost bio važan ep.

Iduće poglavlje – *Marko Marulić – životopis i književno stvaralaštvo* – donosi pregled osnovnih podataka iz života Marka Marulića te uvid u raznovrsnost njegova književnog opusa.

Zatim, u poglavlju *Judita*, ukratko su predstavljena osnovna žanrovska obilježja epa te je prikazana sadržajna usporedba Marulićeve i biblijske priče o Juditi.

Središnji dio rada čini poglavlje *Biljni i životinjski svijet priče o Juditi* u kojem se kroz deset tablica donosi prikaz biljnih i životinjskih leksema u Marulićevoj *Juditi* i biblijskoj *Knjizi o Juditi*, a potom se analiziraju njihova značenja i funkcija u tekstu.

Na kraju se nalazi *Zaključak* u kojem se ukratko sažimaju osnovna zapažanja u vezi s pojavnošću i značenjima biljnoga i životinjskog svijeta u dvjema pričama o Juditi.

2. Epika u hrvatskoj renesansnoj književnosti

Pojam *renesansa* potječe od francuske riječi *renaissance* što u prijevodu označava preporod i obnovu. Glavna je karakteristika renesanse slobodniji odnos prema Crkvi i religiji te shvaćanje čovjeka kao slobodnog stvaralačkog pojedinca čiji život uvelike ovisi o vlastitim odlukama (Solar 2007: 313).

U 15. stoljeću na području Dubrovnika i dalmatinskih gradova stekli su se gotovo svi uvjeti koji su omogućili neometan razvoj književnosti i svih onih kulturnih vrijednosti koje su karakterizirale i onodobni život europskih zemalja. Dubrovnik, tada već nezavisan od Mletaka, razvija se kao slobodan grad-država te u njega dolaze humanisti iz susjedne Italije kao učitelji i državni službenici, a dalmatinski gradovi Zadar, Šibenik, Trogir, Split i Hvar (iako još uvijek pod mletačkom vlašću), razvijaju se u relativno bogata ekonomska i trgovačka središta u kojima se njeguju svi oblici kulture karakteristični za ondašnje urbane sredine (Fališevac 1997: 8).

Epska književnost u stihu, a prvenstveno ep, nastaje u hrvatskoj književnosti u razdoblju humanizma, u drugoj polovici 15. stoljeća i bit će produktivan tijekom cijeloga 16. stoljeća. Hrvatska književnost renesanse oblikuje se pod utjecajem antičke, latinističke humanističke književnosti i suvremene talijanske književnosti, te u tom razdoblju nastaje i stihovana epika na hrvatskom jeziku. Oblikom i funkcijom slična je narativnim vrstama na Zapadu, a razvila se pod utjecajem antičke književnosti, ponajprije Vergilija, kao i hrvatske i talijanske humanističke epike. Renesansna je epika kao dominantne žanrove nacionalnoj književnosti u nasljeđe ostavila dva epska modela, povijesni ep i biblijsko–religiozni ep, kao i dva tipa epskih junaka: lik Judite, koji je primjer kršćanske skromnosti, hrabrosti i junaštva, i lik Nikole Šubića Zrinskog, hrabrog i tragičnog borca protiv Turaka (Fališevac 1997: 8–11). Treći epski model koji je proizvela hrvatska renesansa model je alegorijsko-peregrinacijskog epa ostvaren u *Piligrinu* koji je napisao Mavro Vetranović. Taj epski model svjedoči da je alegorija kao žanr bila produktivna i u hrvatskoj renesansnoj književnosti. Prema riječima Dunje Fališevac, „naracija u stihu u doba renesanse obavila je nekoliko važnih književnih i izvanknjiževnih zadataka: stvorila je nekoliko tipova epskih modela, postavila je ep na visoko mjesto u hijerarhiji književnih žanrova, ostvarila je tematski značajne fabule, kako povijesne, tako i religiozno–kršćanske, stvorila je različite tipove oblikovanja priče u siže i savladala vergilijanske postupke fabuliranja, s invokacijama i pripovijedanjem *in medias res*, proizvela „objektivne“ epske pripovjedače kao normu svake epske naracije, nametnula dvostruko rimovani dvanaesterac kao kanonski epski stih i oblikovala

retorički aparat i epske postupke normirane antičkom epskom baštinom (...)“ (Fališevac 1997: 11).

3. Marko Marulić – životopis i književno stvaralaštvo

Ne nalazi se previše podataka o životu Marka Marulića, ali poznato je da je rođen 18. kolovoza 1450. godine. Otac Nikola i majka Dobrica pripadali su uglednim plemićkim obiteljima, a Marko je bio najstariji od šestero sinova i dviju kćeri. Marulićevo je prezime u 15. stoljeću latinizirano, hrvatski su se nazivali Pečenić (Pecinić, Picinić). Iz tog se razloga pjesnik potpisuje različito: u hrvatskim djelima kao Marulić i Pecinić, a u latinskim se i talijanskim djelima potpisuje kao Marulus. Oko 1460–1470. pohađao je splitsku humanističku školu predvođenu Tideom Accarinijem, gdje se upoznao s klasicima antičke i kršćanske književnosti te s disciplinama humanističkoga obrazovnog programa: gramatikom, pjesništvom, retorikom, poviješću, moralnom filozofijom. Pretpostavka je da je od 1468. do 1474. boravio izvan Splita na studiju. Nakon povratka u rodni grad uključio se u javni život radeći kao ispitivač i ovjerovitelj notarskih spisa (egzaminator), gradski sudac, svjedok pri nagodbama i ugovorima, zastupnik u parnicama, izvršitelj oporuka, tužitelj (Lučin 2001: 7).

Jubilarne 1500. godine hodočastio je u Rim na veliku proslavu obljetnice kršćanstva, a sljedeće 1501. godine završio je *Juditu*. Početkom 16. stoljeća intenzivno je stvarao, pišući jedno djelo za drugim, a mnoge su njegove latinske knjige izašle prvi put ili u ponovljenim izdanjima. Godine 1510. zbog sukoba splitskih građana i plemića sklonio se na Šoltu, odakle je poslanicom u latinskim slovima pozvao prijatelje da ga posjete. U to je vrijeme radio na svom najvećem pjesničkom djelu, latinskom epu *Davidijada*. Godine 1522. uputio je papi Hadrijanu VI. potresan apel za spas kršćanskog svijeta, a samo koji mjesec prije smrti ponovio je sličan poziv u pjesmi Klementu VII. Marulić je umro 5. siječnja 1524. godine u Splitu, u starosti od 74 godine. Pokopan je u crkvi sv. Frane, a na grobu se nalazi ploča s grbom i natpisom što su mu postavili potomci (Lučin 2001: 8).

Iako je Marulić većinom pisao na latinskom, njegov je hrvatski opus važan zbog prepoznatljivog autorskog pečata i zbog težnje za razvijanjem izražajne moći, a ta će svojstva čitatelj ponajprije pronaći u *Juditi*, što je vidljivo i u njenom punom naslovu: *Libar Marka Marula Spliciánina u kom se uzdarži istorija svete udovice Judit u versih harvacki složena, kako ona ubi vojvodu Oloferna posridu vojske njegove i oslobodi puk israelski od velike pogibili*. Iz naslova je prepoznatljivo da je *Judita* „u versih harvacki složena“, tj. na hrvatski način. *Judita* na razini

sadržaja prati biblijski predložak, ali nije ispjevana kao pravocrtna versifikacija biblijske priče, nego kao pravi renesansni ep (Lučin 2001: 9). Ponajviše zahvaljujući ovom djelu, pisac je stekao naslov „oca hrvatske književnosti“ jer je već na prijelazu iz 15. u 16. stoljeće ostvario najzahtjevniju i najcjenjeniju renesansnu književnu vrstu, ep. Također i Marulićev kratki spjev *Susana* sadrži versificiranu obradu starozavjetne pripovijesti te je Marulića privukla tema žene zanosne ljepote koja se bez oklijevanja izlaže opasnosti. Za razliku od *Judite*, *Susana* je kraća i građom jednostavnija pa je ne imenujemo epom, nego biblijskom poemom (Lučin 2001: 8–11).

Tematski je krug ostalih Marulićevih djela napisanih hrvatskim stihom poprilično velik: domoljublje, pobožna razmišljanja, događaji iz Isusova i Marijina života, moralno-didaktičke opomene, šaljivo-poučne pjesme. Zbog strepnje od Turaka nastaje *Molitva suprotiva Turkom*, koja je i pjesnički vapaj i skrušena ispovijed. Pred čitatelja su stavljene slike ratnih pustošenja, a iza njih se nazire pjesnikova bespomoćnost. Molitvi je srodna pjesma *Tužen'je grada Hjerolimima*, pisana u tradiciji lamenta, biblijske tužaljke. Radi se o tome da personificirani grad Jeruzalem, koji je ujedno metafora porobljene domovine, tuži nad svojom sudbinom: osvojili su ga nevjernici, a kršćani ga nisu kadri osloboditi zbog vlastite nesloge. Grad se obraća papi, nabrajajući poimenice europske zemlje, gradove i vladare koji bi pod njegovim vodstvom trebali što prije poduzeti spasonosni pohod. U Marulićevim protuturskim spisima može se uočiti i domoljubni osjećaj koji prelazi lokalne okvire – iz *Poslanice Hadrijanu VI.* te iz privatnih pisana doznaje se kako je on posve svjestan sudbinske povezanosti i zajedničke pripadnosti prostora od jadranske obale pa do Zagreba i Slavonije (Lučin 2001: 12–13).

Budući da je bio nabožni pisac, napisao je i niz duhovnih pjesama, a svojevrsan ciklus o Kristu čine *Svarh muke Isusove*, *Isukarst govori grišnikom*, *Od uskarsa Isusova*. Pobožno-poučnim pripadaju *Dobri nauci*, neka vrsta odulje pučke propovijedi u stihovima, i *Utiha nesriće*, u kojoj razgovaraju „Človik“ i „Razum“. *Stumačen'je Kata* slobodan je prijevod popularno-poučne zbirke *Disticha moralia Catonis*, koja je u latinskom izvorniku bila vrlo rašireno štivo. Sažeta i poentirana poput epigrama, pjesma *Svit je tašćina* dojmljiv je momento o prolaznosti ljudskog života, nastao pjesničkom parafrazom jednoga biblijskoga verseta: Maruliću je dovoljan prostor od dva stiha da pokaže kako je istinski umjetnik riječi. Također piše i pjesme u čast Bogorodice, koje se nastavljaju na tradiciju latinske lirike kršćanskoga nadahnuća te na baštinu domaćega marijanskog pjesništva. Uz dijaloški ispjevan prikaz Blagovijesti pod naslovom *Od začetja Isusova*, marijanskom krugu pripada himnička pjesma *Od uzvišen'ja Gospina* te kratak lirski sastavak *Divici Mariji*, jednostavna, intimna i produhovljena pjesnikova molitva, ispjevana u stihovima skladne zvučnosti, koji su u naše vrijeme uglazbljeni (Lučin 2001: 13).

Da je Marulić pisao i svjetovne pjesme, potvrđuju primjeri kao što je šaljivo-poučna trijada *Anka satira*, *Spovid koludrić od sedam smarnih grihova* te *Poklad i Korizma*. Osim teme i tona, i jezik je bliži svakodnevnom govoru, ali to potvrđuju i prizori iz svakodnevice (Lučin 2001: 14).

Često se postavlja pitanje je li Marulić pisao drame, ali s pouzdanjem mu je pripisano samo *Prikazan'je historije svetoga Panucija*, dvanaesteračka adaptacija talijanskog predloška Fea Belcarija. Postoji jako malo njegovih izvornih prozних djela na hrvatskom, a osim kratkih popratnica u *Juditi*, čine ih dvije poslanice Katarini Obirtića, benediktinskoj redovnici s kojom je Marulića, izgleda, vezivalo iskreno prijateljstvo. Najvjerojatnije je da se Maruliću mogu pripisati i dva svetačka životopisa: *Život bl. Sv. Ivana Krstitelja* i *Život sv. Jerolima*, ali najvažniji je njegov prozni sastavak prijevod djela Tome Kempenskoga *De imitatione Christi*, a prijevod naslova glasi *Od naslidovan'ja Isukarstova* (Lučin 2001: 14–15).

Najveći dio opusa, više od 80 posto, Marulić je napisao na latinskome jeziku. Po opsegu i svjetskom odjeku na prvom je mjestu *Upućivanje u čestit život po primjerima svetaca* (*De institutione bene vivendi per exempla sanctorum*). Radi se o zbirci sažeto i živo ispričovijedanih poučnih priča i anegdota iz Starog i Novog zavjeta te iz svetačkih života. Najvažnijim moralnoteološkim djelom smatra mu se *Evandelistar* (*Evangelistarium*), rasprava u sedam knjiga o praktičnoj kršćanskoj etici, zasnovana na obradbi triju bogoslovnih kreposti: vjere, nade i ljubavi. Njegovo treće opsežno moralnoteološko djelo je *O poniznosti i slavi Kristovoj* (*De humilitate et gloria Christi*), tiskano u Veneciji 1519. i 1522. U njegova ostala latinska djela ubrajaju se i: *Pedeset priča* (*Quinquaginta parabola*), *Propovijed o Kristovu posljednjem sudu* (*De ultimo Christi iudicio Marci Maruli sermo*), *Starozavjetne ličnosti* (*De Veteris Instrumenti viris illustribus commentarium*) *Život sv. Jeronima* (*Vita divi Hieronym*) i dr. Važno je još spomenuti njegovo najvažnije i najopsežnije pjesničko djelo nazvano *Davidijada* (*Davidias*), koje se sastoji od 14 pjevanja s ukupno 6765 heksametara, a tu je opjevan život židovskog kralja Davida koji zbog mnoštva raznovrsnih događaja i naglih obrata pruža odličnu građu za epsko djelo (Lučin 2001: 18–22). Veliko otkriće su i Marulićeve latinske pjesme pronađene 1999. godine u Sveučilišnoj knjižnici u Glasgowu – *Glasgowski stihovi*. Kroz 738 stiha, od kojih je većina do tada bila nepoznata (133), Marulić se predstavlja kao satiričar, polemičar, elegičar, ali i kao autor ljubavnih pjesama (Tomasović 1999: 122–125).

4. Judita

4.1. Žanrovska obilježja

Svečani, puni naziv Marulićeve *Judite* glasi: *Libar Marka Marula Splitsanina u kom se uzdarži istorija svete udovice Judit u versih harvacki složena, kako ona ubi vojvodu Oloferna posridu vojske njegove i oslobodi puk israelski od velike pogibili*. Iz nadnevkva posvete vidljivo je da je pjesnik djelo dovršio 22. travnja 1501. Objašnjavajući svoj pjesnički postupak u posveti kumu don Dujmu Balistriliću, ističe kako stihovanu verziju biblijske priče namjenjuje onima koji ne znaju ni talijanski ni latinski: *neka ju budu razumiti i oni ki nisu naučni knjige latinske aliti djačke*. Već je iz naslova vidljivo da je njegova *Judita* napisana hrvatskim jezikom (Lučin 2001: 8). Ipak, nije *Judita* zapravo namijenjena onima *koji nisu naučni knjige latinske aliti djačke* jer bi njima bilo dovoljno samo ispričati priču. Ona je namijenjena onima koji jesu *naučni knjige latinske aliti djačke*, točnije namijenjena je literarnim znalcima koji priču o svetoj udovici poznaju već iz *Biblije*, ali ih zanimaju oni ukrasi što ih je autor uz nju pridodao, zanimaju ih više začini, uresi nego priča sama (Pavličić 2006: 19). Marulić kaže kako je djelo ispjevao *po običaju začinjavac*, a to će reći u jeziku i stihu hrvatskih pjesnika, svojih prethodnika i suvremenika te još *po zakonu starih poet*, tj. antičkih pjesnika, od kojih je naučio kako nije dostatno samo ispričati događaj, nego valja čitatelju pružiti mogućnost da uživa u ugodnu štivu. Prema tome, građu predložka oblikovao je prema pravilima epske književnosti, pjesnički je obradio i rasporedio u šest pjevanja s ukupno 2 126 stihova. Koristio je dvostruko rimovani dvanaesterac, najrašireniji stih hrvatske poezije 15. i 16. stoljeća kojemu je dodao još i tzv. preneseno srokovanje. *Judita* je biblijsko-vergilijanski ep kojim je Marulić, nasljeđujući temom srednjovjekovnu kršćansko-biblijsku epiku, a poetičkom strukturom antičku, homersku i vergilijansku epiku, unio u hrvatsku književnost sve osobine i karakteristike klasičnog epa koji će biti produktivan više od dva stoljeća (Fališevac 1997: 59–60).

Iako na razini sadržaja prati biblijski predložak, *Judita* nije ispjevana kao pravocrtna versifikacija biblijske priče, nego kao pravi renesansni ep koji može zadovoljiti ukus vrhunski obrazovanih čitatelja (Lučin 2001: 9). S obzirom na predložak uočljiva je pjesnička amplifikacija (proširivanje i nadodavanje), uz istodobno reduciranje nebitnih ili pjesnički nepoticajnih elemenata. Primjer za to nalazi se u prvom pjevanju kada Marulić umeće opširnu, pjesnički iznimno uspjelu sliku vojske u pokretu, a u četvrtom potanko razrađuje opis Juditine ljepote i odjeće (od desetak biblijskih redaka nastalo je tridesetak stihova). Epske norme poštuju se u

cijelosti: djelo počinje invokacijom, sadrži mnogobrojne razvijene poredbe, tri kataloga (IV. pjevanje: antičke i biblijske ljepotice; V pjevanje: glasoviti pijanci, VI. pjevanje: hrabre žene), mitološke ukrase i reference. U nekim se poredbama osjeća Vergilijev utjecaj, ali je u postupku paraleliziranja *Biblije* i antike u katalozima vidljiv Danteov utjecaj. Građa je izrazito simetrična: u prva tri pjevanja dominiraju Asirci, napadači, a u druga tri Judita i branitelji Betulije (Lučin 2008: 303). Marulić slaže priču o Juditi u siže, opisuje likove, mjesta i vremenske odrednice radnje, razvija dinamične motive priče, niže razvedene poredbe, kataloge i pjesničke slike. Po uzoru na začinjavce obrađuje priču o o bogobojuznoj ženi koja je svojom svetošću, ali i odvažnošću pobijedila oholog silnika. Budući da je *Judita* prvi klasični ep na hrvatskom jeziku i kako je priča o obrani Betulije u onodobnoj stvarnosti zadobila važno mjesto u životu, djelo se često shvaća i kao nacionalni ep (Fališevac 1997: 9).

4.2. Sadržaj epa prema sadržaju biblijske *Knjige o Juditi*

Marulićeva *Judita* ima predložak u biblijskoj inačici priče koja se nalazi u *Knjizi o Juditi* u Starom zavjetu. Priče se na sadržajnoj razini uglavnom podudaraju, s tim da neki dijelovi biblijske priče čine tek fabularni kostur onoga što je Marulić napisao, a što dolazi do izražaja i u usporedbi biljnoga i životinjskog svijeta. Uspoređujući Marulićevo djelo s biblijskim predloškom uočava se određeno korespondiranje Marulićevih *libara* (pjevanja) i biblijskih glava. *Prvo libro*, u kojem Nabukodonosor dobivši Arfaksata šalje Oloferne osvajati države jer želi zagospodariti svijetom, podudara se s prvim dvjema glavama biblijskog predloška. *Drugo libro*, kad Oloferne posije strah u Jeruzalemu i naljuti se na Akiora koji govori istinu o jeruzalemskom narodu, napisano je prema trećoj, četvrtoj i petoj glavi biblijske *Judite*. *Treće libro*, koje govori o tome kako je narod u Betuliji prihvatio Akiora nakon što ga je Oloferne protjerao te kako Oloferne prekida dotok vode u Betuliju, a narod se okreće od Boga zbog čega se Judita naljuti, svoje mjesto u *Bibliji* pronalazi u šestoj, sedmoj i osmoj glavi *Knjige o Juditi*. *Četvrto libro* korespondira s devetom, desetom i jedanaestom glavom, a radi se o tome da Judita zaziva Boga i moli ga za pomoć te u pratnji sluškinje odlazi do asirskog logora. *Peto libro* napisano je prema dvanaestoj i trinaestoj glavi i govori o tome kako Oloferne poziva Juditu na večeru, potom pijan zaspe, a Judita ga tijekom sna obezglavi. U posljednjem libru, *libru šestom*, prikazana je pobjednička borba građana Betulije i bijeg Asiraca, što odgovara sadržaju četrnaeste, petnaeste i šesnaeste glave *Knjige o Juditi* (prema Kasandrić 1901: LVII–LVIII).

5. Biljni i životinjski svijet priče o Juditi

5.1. Biljni i životinjski svijet u Marulićevoj *Juditi*

Sastavnice biljnog i životinjskog svijeta temeljni su predmet istraživačkog čitanja Marulićeve *Judite*. Metodologija istraživanja podrazumijeva dvije tablice u odnosu na prvi istraživani svijet i dvije tablice u odnosu na drugi svijet (*Tablica 1 – Biljni svijet u Juditi*, *Tablica 2 – Čestotnost pojavljivanja biljaka u Juditi*; *Tablica 3 – Životinjski svijet u Juditi*, *Tablica 4 – Čestotnost pojavljivanja životinja u Juditi*), nakon čega slijedi interpretacija dobivenih podataka.

a) Biljni svijet

U Marulićevoj *Juditi* pojavljuje se 14 različitih vrsta biljaka s ukupno 33 potvrde, što se može vidjeti iz *Tablice 1*:

Tablica 1 – Biljni svijet u Juditi

REDNI BROJ	NAZIV BILJKE	NAVODI IZ DJELA	UKUPNO
1.	Bor	Grād mi će pobit pobiti vinograd i bori (II,42) ¹ ; kako prisičen bor na zemlju padoše (III,135); pod borjem u hladu, bistar i čist biše (III, 148); svi smo evo pali kako prisičen bor (VI,395)	4
2.	Cvitje	ni rosa sa cvita opala (I,106); široke trzani gdi su svaki cviti (I, 178); ter od cvitja busi za klobuk zatiču (I,224); prem ako mladih lit biše i lipa stvora, / da od kriposti cvit – hći biše Merara (III,272); nastriekat cvitja bar svilami razlici (IV,223); i na svetom stoli klaše mnoga tel'ja; / cvitja tere zel'ja tla su natrusili (VI,135)	6
3.	Drivje	Jer hip još ne posta, posiče i drivje (II,33)	1
4.	Grozd	jato ga pokrilo čvrljak, grozd ne ojde (VI,115)	1
5.	Isop ²	noseć smočen isop kropljaše da snime (VI,146)	1
6.	Klas	i žita ka gori jur podivaju klas (II,43); ka biše kako klas iz trave resteći (IV,72)	2
7.	Loza	ni loza ne osta, u zemlji ni žil'je (II,34)	1
8.	Panj	Prostri se tu tuj nebog, prez glave, kako panj (V,241)	1
9.	Stablo	nazad ruku s rukom k stablu kô tuj staše (III,38);	1
10.	Trava	ništar ne poresa, ni trava ni žito (I,287); bižeći po travu kad vidiše mojih (VI,318); ka biše kako klas iz trave	3

¹ Citirano prema Marulić, Marko. 1970. *Judita*, u: Marulić, Marko. *Judita; Suzana; Pjesme*. Pet stoljeća hrvatske književnosti, Knjiga 4, priredio Ivan Slamnig. Zagreb: Matica hrvatska-Zora.

Svi citati iz djela bit će navedeni prema ovom izdanju, i to tako da se u zagradi donosi prvo broj pjevanja, a zatim broj stiha.

² *Isop* ili *kropilo* je naziv za biljku miloduh (lat. *hyssopus*) (usp. Marulić 1970: 226).

		resteći (IV,98)	
11.	Vinograd	Grād mi će pobit pobiti vinograd i bori (II,42); Kako vinograd gust kad je voće zriło (VI,113)	2
12.	Voće	Kako vinograd gust kad je voće zriło (VI,113); Timi žutki voći svi se pokladahu (VI,421)	2
13.	Zelje	cvitja tere zel'ja tla su natrusili (VI,135)	1
	Žil'je	ni loza ne osta, u zemlji ni žil'je (II,34)	1
14.	Žito	i žita ka gori jur podivaju klas (II,43); Ništar ne poresa, ni trava ni žito (I,287); poče žita žgati ka jur prošahu srp (II,30); u gradu snesoše žita za potribu (II,123); dâ vam slobojen'ja dâ svim dobro žitje (V,292); zlati ter zlaćeni, za vino i žito (IV,267)	6

U *Tablici 2* prikazana je čestotnost pojavljivanja biljaka u Marulićevoj *Juditi* i iz nje se može vidjeti kako su najčešće korišteni biljni leksemi *cvitje* i *žito*, a odmah iza njih nalaze se leksemi *bor* i *trava*, dok su *klas*, *vinograd*, *voće*, *drivje*, *groz*, *isop*, *loza*, *panj*, *stablo*, *zelje* i *žil'je* rijetko korišteni:

Tablica 2 - Čestotnost pojavljivanja biljaka u Juditi

REDNI BROJ	ČESTOTNOST POJAVLJIVANJA	NAZIV BILJKE
1.	6	Cvitje, žito
2.	4	Bor
3.	3	Trava
4.	2	Klas, vinograd, voće
5.	1	Drivje, grozd, isop, loza, panj, stablo, zelje, žil'je

Biljni svijet u *Juditi* pojavljuje se uglavnom u svom primarnom značenju, s tim da ne izostaju pjesničke slike s prenesenim značenjem. Značenja pojedinih biljnih leksema su sljedeća:

Cvitje je leksem čest kod renesansnih pjesnika, a u ovom se djelu pojavljuje najčešće u svom doslovnom značenju. Preneseno značenje ostvaruje u dva primjera: prvo kad cvijet metaforizira Juditinu ljepotu i vrline: „(...) prem ako mladih lit biše i lipa stvora, / da od kriposti *cvit* – hći biše Merara“ (III,272). Svetom Ivanu od Križa cvijet je slika duševnih krjeposti, a stručak cvijeća u kojemu su sjedinjene slika je duhovnog savršenstva (Chevalier, Gheerbrant 2007: 92), prema tome nije neobično što je Judita uspoređena baš sa cvijetom. U drugom primjeru cvijet je dio usporedbe kojom se opisuje izgled Olofernove vojske: „(...) gredihu šarani,

kako premaliti / široke trzani gdi su svaki *cviti*“ (I,178). U ostalim primjerima cvijet se pojavljuje u svom primarnom značenju, i to u opisu zore: „Još iz dna izvita ne biše sva zora, / Ni rosa sa *cvita* opala“ (I,106) te kao ukras na odjeći: „ter od *cvitja* busi za klobuk zatiču“ (I,224), „nastrikat **cvitja** bar svilami razlici“ (IV,223), odnosno kao dekorativni motiv na velikoj svečanosti: „...i na svetom stoli klaše mnoga tel'ja; / *cvitja* tere zel'ja tla su natrusili“ (VI,135).

Žito se također spominje šest puta, i to u svom primarnom značenju koje se odnosi na hranu, čime je potvrđena njegova velika važnost za prehranu tadašnjih ljudi. O hrani se ponajviše razmišlja tijekom ratne opasnosti, kad prijeti njezina nestašica, tako da se i žito javlja u opisima zastrašujućih Olofernovih ratnih pohoda koji izgledaju poput vremenske nepogode te uzrokuju veliku materijalnu štetu i strah kod naroda, npr.: „(...) težak drhće liti, boji se, govori: / 'Grād mi će pobiti vinograd i bori, / i *žita* ka gori jur podivaju klas, / ojme! zgubih skori mu hranu, moj trud vas“ (II,41–44)

Bor se pojavljuje četiri puta od čega dva puta ima primarno značenje, a dva puta dobiva sekundarno značenje. Preneseno značenje ostvaruje se u opisu razarajuće snage Olofernove vojske pred kojom strepe stanovnici Betulije: „(...) kimno tuj biše stan, vojske greduć uzgor: / kako prisičen *bor* na zemlju padoše“ (III,134–135). Budući da je bor ponekad simbol besmrtnosti zbog trajno zelene krošnje i nepokvarljive smole (Chevalier, Gheerbrant 2007: 67), spominjanje bora u kontekstu poraza i nemoći ima funkciju hiperbolizacije snage neprijateljske vojske. Primarno značenje bor ima u opisu prirodnoga krajolika koji ima pozitivne konotacije ljepote i bogatstva, npr.: „Potok niz livadu mrmnjući teciše / pod *borjem* u hladu, bistar i čist biše“ (III,147–148), ali i negativne konotacije strahote koja će zadesiti Juditin narod kad Oloferne stigne: „Grād mi će pobit pobiti vinograd i *bori*“ (II,42).

Trava je spomenuta tri puta; jednom u prenesenom značenju kad se opisuje Juditina prirodna i nepatvorena ljepota: „ka biše kako klas iz *trave* resteći“ (IV,98), a u ostala dva primjera javlja se u svom primarnom značenju koje sugerira negativne konotacije vojne opasnosti, straha i razaranja: „Čut bi kako lavu vijan'je plača njih, / bižeći po *travu* kad vidiše mojih“ (VI,318) i „(...) ništar ne poresa, ni *trava* ni žito, / kuda vojska plesa, po sve ono lito, (I,287).

Ostali leksemi (*drivje, klas, grozd, isop, loza, panj, stablo, vinograd, voće, zelje, žil'je*) javljaju se uglavnom u svom primarnom značenju, a upotrijebljeni su jednom ili dva puta. Najčešće se

spominju kao hrana ili kao primjer onoga što je stradalo ili će stradati kad dođe Oloferne sa svojom vojskom. Time se naglašava zastrašujuća snaga Oloferne vojske pred kojom ništa neće ostati na životu: „Ni *loza* ne osta, u zemlji ni *žil'je*“ (II,34).

b) Životinjski svijet

Životinjski je svijet u *Juditi* brojniji i raznovrsniji od biljnoga svijeta. Pojavljuje se 28 različitih vrsta s ukupno 68 potvrda u tekstu, što se može vidjeti u *Tablici 3*:

Tablica 3 – Životinjski svijet u Juditi

REDNI BROJ	NAZIV ŽIVOTINJE	NAVODI IZ DJELA	UKUPNO
1.	Bivol	taj ti črida biše od jakih bivoli (I,251)	1
2.	Brav ³	tuj voli kasahu, tuj bravi potiču (I,199);	1
3.	Črv	malo, malo posteć, pića će bit črvom (II,80): bit pića črvu tom ki nigdare nî sit (VI,336)	2
4.	Čvrljak	jato ga pokrilo čvrljak , grozd ne ojde (VI, 115)	1
5.	Guja	kako ljuta guja gori glavu diže (I,148)	1
6.	Hrt	Hrti ter ogari za njimi ticući (I,271)	1
7.	Jelen	ner kad bi bigali jelini prid lavom (I,216)	1
8.	Kamilja ⁴	tuj noseć brimena kamil'je stupahu (I,198)	1
9.	Konj / bedev ⁵	Još kino sidući na konjih vojuju (I,168); pripravnika boju; konji jim rzahu (I,171); na njoj korugvicu, bedeva vodeći (I,192); ka grede ravninom konji potezahu (I,218); uza nje konjusi sve piši potiču (I,223); uz konj se pomiču, držec se za strime (I,226); vranih konji liše ter čarljenih voli (I,252); A konji , mašćeni po rep i po grivi (I,259); od konjske bahati zemlja se potresa (I,286); zamisi s kolami ljudi, konje , meče (II,267); ki ni piš hoditi, ni na konju sidit (II,319); pridaše vručine, kako konju živu (III,6); Ter se uzdajuć u kola, u konje (IV,33); i britci sabljami i konji brzimi (IV,35); ni oružja ni s tim u brzih konji trud (IV,62); na konjih tichahu preza sa desnoga (VI,199)	16
10.	Lav	ner kad bi bigali jelini prid lavom (I,216); nathode lavov svih sve sile jačinom (II,170); jaki kakono lav s kimi je za stol stal (V,134); kako na koga lav iznevarke riknu (V,344); Čut bi kako lavu vijan'je plača njih (VI,317)	5
11.	Lisica	požga, pustiv mnoštvo lisice , Sansonov gnjiv	1

³ Brav je zajednički naziv za ovcu i kozu (usp. *Zbornik stihova XV. i XVI. stoljeća* 1968: 475).

⁴ Kamilja je deva (usp. Marulić 1970: 227).

⁵ Bedev (bedevija) je arapski konj (usp. *Zbornik stihova XV. i XVI. stoljeća* 1968: 475).

		(IV,132)	
12.	Morski medevjed	zaspa većma gori nego morski medvid (V,198)	1
13.	Ogar	Hrti ter ogari za njimi ticući (I,271)	1
14.	Pas	bisan pas meu ljudi, pojti ne umi kamo (I,94); primajuć grad i hram, ni pas ne zalane (IV,284)	2
15.	Pastuh	Jaki da utežni pad njimi pastusi (I,221)	1
16.	Prasac	Tad lačan korito prasac ostavljaše (I,289); jer prva meu svimi prostrili prascu mast (VI,222); prascu ki svaku slast kalidonskih dubrav (VI,223)	3
17.	Ptica	človik, zvir i ptica , pustiv teg, počine (I,88); na zemlji padaše ptica sa visine (I,291); jato se ptic odzdol široko razuja (VI,84); hrlo ti je lital, da se napitaju / ptići , jerbo je znal da lačni čekaju (V,255-266)	4
18.	Ptičar	A na njih sijahu lovci ter ptičari (I,269)	1
19.	Riba	Kad spusti udice ter zadije ribu (V,65)	1
20.	Sokol	na ruci jim stahu sokoli mitari (I,270); kako kada sokol uhvati lovinu (V,251); kako kada sokol u nebo se vija (VI,83); pri sokolku gale, pri sunačcu misec (VI,228)	4
21.	Skot ⁶	svih u njemu, kako skot , a njega rastuče (II,12); Jure od skota mut ožimlju, ophode (IV,261)	2
22.	Stado	kim ne biše broja, kda tere stada (I,204); stada i stad plode klat su odlučili (IV,263)	3
23.	Svinja	takoj ti svidova svinju da utije (IV,295); ka je oto svrzla da je vitez svinja (V,192)	1
24.	Vol	tuj voli kasahu, tuj bravi potiču (I,199); vranih konji liše ter črljenih voli (I,252); jiše kako voli , straže ne činiše (V,207)	3
25.	Vuk	puk ovi tvoj, kojuj dat misli ljuti vuk (II,146)	1
26.	Zmaj	ophode kako zmaj , popali posade (II,7)	1
27.	Zvir	človik, zvir i ptica, pustiv teg, počine (I,88); da u njoj ne skoči zvir , ni protivna sila (I,248); zvire strahljivito bigat na umijaše (I,290)	3
28.	Živina	Toj kolo pritila živina vuciše (I,249); njih blago s živinom prez izma porubiv (II,26); polja ter livade i stada živine (II,64); Živine velik broj muž bo nje ostavi (III,265); ne pustiv živinu iz nohat, ku je jal (V,253)	5

Tablica 4 – Čestotnost pojavljivanja životinja u Juditi

REDNI BROJ	ČESTOTNOST POJAVLJIVANJA	NAZIV ŽIVOTINJE
------------	--------------------------	-----------------

⁶ Skot ili skotje je naziv za zvijer, odnosno zvijeri (usp. Zbornik stihova XV. i XVI. stoljeća 1968: 482).

1.	16	Konj
2.	5	Lav, živina
3.	4	Ptica, sokol
4.	3	Vol, zvir, prasac, stado
5.	2	Črv, pas, skot
6.	1	Bivol, brav, čarvljak, guja, hrt, jelen, kamilja, lisica, morski medvjed, ogar, pastuh, ptičar, riba, svinja, vol, vuk, zmaj

Od 28 životinjskih vrsta svakako se najviše istaknuo leksem *konja* koji je u djelu spomenut čak 16 puta. Pojavljivanje upravo te životinje u epu logično je jer su konji jednako čvrsto kao i epovi povezani sa sukobom i bitkama. Budući da su epovi u renesansi zauzimali najviši položaj u hijerarhiji književnih žanrova, podrazumijevalo se da će koristiti uzvišene teme i motive, u što se svakako uklapaju konji koji mogu simbolizirati „najplemenitiju čovjekovu stečevinu“ (Škopljanac 2012: 512). Kod Marulića se konji spominju uz *volove* i *bivole* te se ističe njihova materijalna vrijednost kao ratnog sredstva te u ulozi simboličkog pokazivanja bogatstva i snage, što će pisac kasnije iskoristiti da zemaljskoj prolaznosti uspostavi božansku nadmoć i vječnost. Naime, Judita u svojoj molitvi na početku četvrtoga pjevanja, prisjećajući se židovskog bijega iz Egipta, koristi uhodani epski obrazac u kojem se konji spominju uz oružje, napadači raspolažu konjicom, dok napadnute brani Božja milost:

„ter se uzdajući u kola, u **konje**,
u silu, li mnjući, tudje potrti nje;
da sa strane gornje pozrivši tva milost,
u prezdan'je donje pade njih oholost“ (IV,22–25).

U sljedećim stihovima istog pjevanja pjesnik razvija pjesničku sliku nebeske (Božje) nadmoći nad zemaljskom silom primjenjujući je na opsadu Betulije pri čemu *konji brzi* imaju negativnu konotativnu vrijednost zavojevačke sile i oholosti (Škopljanac 2012: 521):

„Nâ jakost tvoja, vim, u mnoštvu nišćih ljud',
ni oružja ni s tim u **brzih konji** trud,
da u volje tvoje sud, kim si vazda nižil
svaku oholu ćud, umiljenu višil“ (IV,61–62).

Nakon *konja* najzastupljeniji su leksemi *lava* i *živine*. *Lav* se uglavnom pojavljuje u svom sekundarnom značenju simbolizirajući snagu i moć, dok *živina* ima doslovno značenje s

konotacijom bogatstva kao posjedovanja zemaljskih dobara, npr.: „Živine velik broj muž bo nje ostavi / i blago mnogo njoj kad se s njom rastavi“ (III,265–266). Ostali su životinjski leksemi (*bivol, brav, črv, črvuljak, guja, hrt, jelen, kamilja, lisica, morski medvjed, ogar, pas, pastuh, ptica, ptičar, riba, skot, sokol, stado, svinja, vuk, zmaj, zvir*) zastupljeni u znatno manjem broju. Javljaju se u primarnom značenju, a u nekim primjerima imaju preneseno značenje u funkciji isticanja neke ljudske karakteristike ili psihičkog stanja, npr. u prikazu Nabukodonosorova bijesa i ljutnje: „Kakono kad bludi sobom simo, tamo, / bisan *pas* meu ljudi, pojti ne umi kamo“ (I,93–94) ili „kako ljuta *guja* gori glavu dviže“ (I,148).

5.2. Biljni i životinjski svijet u *Knjizi o Juditi (Biblija)*

Kao i kod Marulićeve *Judite*, i u odnosu na biblijsku *Knjigu o Juditi* primjenjuje se ista metodologija istraživanja. To znači da se u prve dvije tablice donose rezultati čitanja biljnog svijeta, a u druge dvije tablice rezultati čitanja životinjskoga svijeta (*Tablica 1 – Biljni svijet u Knjizi o Juditi (Biblija)*, *Tablica 2 – Čestotnost pojavljivanja biljaka u Knjizi o Juditi (Biblija)*; *Tablica 3 – Životinjski svijet u Knjizi o Juditi (Biblija)*, *Tablica 4 – Čestotnost pojavljivanja životinja u Knjizi o Juditi (Biblija)*), nakon čega slijedi interpretacija dobivenih podataka.

a) Biljni svijet

Biljnih vrsta u biblijskoj inačice priče o Juditi ima znatno manje nego u Marulićevoj *Juditi*, svega četiri vrste: *žito, ječam, suho voće* i *maslinova grančica*, od kojih se *žito* i *voće* podudaraju s vrstama kod Marulića (v. *Tablicu 5*):

Tablica 5 – Biljni svijet u Knjizi o Juditi (Biblija)

REDNI BROJ	NAZIV BILJKE	NAVODI IZ DJELA	UKUPNO
1.	Ječam	bješe umro za žetve ječma (VIII,2) ⁷ ; napuni dvojače ječmenom kašom, pogačama suhog voća i čistim hljebovima (X,5)	2
2.	Maslinova grančica	Zatim se ona i njezine pratilice ovjenčаше maslinovim grančicama (XV,13)	1
3.	Suho voće	napuni dvojače ječmenom kašom, pogačama suhog voća i čistim hljebovima (X,5)	1
4.	Žito	Za žetve žita siđe u nizinu Damaska (II,27); Evo ti	3

⁷ Citirano prema *Biblija, Stari i Novi zavjet*, 1993. Zagreb: Kršćanska sadašnjost. Svi citati iz djela navode se prema tom izdanju, i to tako da se u zagradi donose broj glave i retka.

		naših kuća, našeg kraja, žitnih polja , stada i stoke (III,3); Čak su naumili potrošiti prvine žita (XI,13)	
--	--	---	--

Tablica 6 – Čestotnost pojavljivanja biljnog svijeta u *Knjizi o Juditi* (Biblija)

REDNI BROJ	ČESTOTNOST POJAVLJIVANJA	NAZIV BILJKE
1.	3	Žito
2.	2	Ječam
3.	1	Suho voće, maslinova grančica

Osim maslinove grančice, sve ostale biljne vrste navedene su u značenju hrane, bilo u kontekstu radnje (žetve) vezane uz pripremu hrane ili kao namirnica spremna za konzumiranje. Budući da se u *Bibliji* kruh spominje stotinjak puta, ne iznenađuje što je **žito** zauzelo prvo mjesto po čestotnosti pojavljivanja. Nekad je za narode *žito* značilo život jer su se njime prehranjivali kako ljudi, tako i životinje. Druga je biljka po čestotnosti **ječam** koji također predstavlja hranu, a u priči je naveden i primjer hrane od ječma – **ječmena kaša**. **Suho voće** je spomenuto samo jedanput. Zanimljivo je da se i uz *ječam* i *žito* spominje *žetva* koja u *Bibliji* ima više značenja. Žetva se može shvatiti i kao posljednji sud. Krajnje mjerilo koje će upravljati tom žetvom određivanje je kakvoće plodova koje čovjek donosi; je li živio, sijao i donosio plodove za svoje tjelesne apetite, ili za dobro, za Duh, tj. za volju Boga i njegova kraljevstva (*Galaćani* 6, 7-19). Zbog toga rezultat žetve nije uvijek u skladu s logikom: *Oni koji siju u suzama žanju u pjesmi* (*Psalam* 126,5) (Chavelier, Gheerbrant 2007: 910). Tu se očava poveznica s Juditom i njezinom životnom pričom; njezina patnja i žrtva urodile su velikom slavom kod Boga jer je bila ponizna i radila prema savjesti.

b) Životinjski svijet

Nekoliko je razina na kojima se u *Bibliji* govori o životinjama: ponajprije kao o bićima stvorenima u skladu s čovjekom; potom, pošto je čovjek podlegao „grijehu“, tj. pristao na podvojenost svijeta, kao o bićima koja su postala njegovom hranom. Također, često su čovjek i životinja povezani bratskom vezom, ponekad čovjek priskače u pomoć životinjama, a još češće životinje pomažu čovjeku (Brnčić 2007: 53) Ovakve primjere pronalazimo i u *Knjizi o Juditi* (v. *Tablice* 7 i 8):.

Tablica 7 – Životinjski svijet u Knjizi o Juditi (Biblija)

REDNI BROJ	NAZIV ŽIVOTINJE	NAVODI IZ DJELA	UKUPNO
1.	Crv	Poslat će oganj i crve u meso njihovo (XVI,17)	1
2.	Deva	Uze silan broj deva , magaraca i mazgi za prijenos njihove opreme, a tako i velik broj ovaca, volova i koza njima za opskrbu (II,17)	1
3.	Divlja životinja	I divlje i domaće životinje i ptice nebeske: sve živi samo za Nabukodonozora (XI,7)	1
4.	Domaća životinja	I divlje i domaće životinje i ptice nebeske: sve živi samo za Nabukodonozora (XI,7)	1
5.	Konj	Mnoštvo od dvanaest tisuća konja i konjanika (II,5); dvanaest tisuća strijelaca na konjima (II,15); Eto, Asirci se uznose svojom vojskom, ponositi su na konje (IX,7); konji njihovi bregove pokriše (XVI.-5)	4
6.	Koza	Uze silan broj deva, magaraca i mazgi za prijenos njihove opreme, a tako i velik broj ovaca, volova i koza njima za opskrbu (II,17)	1
7.	Magarac	Uze silan broj deva, magaraca i mazgi za prijenos njihove opreme, a tako i velik broj ovaca, volova i koza njima za opskrbu (II,17)	1
8.	Mazga	Uze silan broj deva, magaraca i mazgi za prijenos njihove opreme, a tako i velik broj ovaca, volova i koza njima za opskrbu (II,17)	1
9.	Ovca	Uze silan broj deva, magaraca i mazgi za prijenos njihove opreme, a tako i velik broj ovaca , volova i koza njima za opskrbu (II,17)	1
10.	Ptica	I divlje i domaće životinje i ptice nebeske: sve živi samo za Nabukodonozora (XI,7)	1
11.	Skakavac	Silno, izmiješano mnoštvo, kao skakavci ili kopneni pijesak (II,20)	1
12.	Stado	Uništi im stada i stoku (II,27), Evo ti naših kuća, našeg kraja, žitnih polja, stada i stoke (III,3); Ti ćeš ih tjerati pred sobom kao što se tjera stado što nema pastira (XI,19)	3
13.	Stoka	Opkoli sve sinove Madijanove, zapali im šatore, ugrabi stoku (II,26); uništi im stada i stoku (II,27); Evo ti naših kuća, našeg kraja, žitnih polja, stada i stoke (III,3); imadahu u obilju zlata i srebra, te mnogo stoke (V,9); Njezin muž Manaše bijaše joj ostavio stada i stoke (VIII,8)	5
14.	Vol	Uze silan broj deva, magaraca i mazgi za prijenos njihove opreme, a tako i velik broj ovaca, volova i koza njima za opskrbu (II,17)	1

Tablica 8 – Čestotnost pojavljivanja životinjskog svijeta u *Knjizi o Juditi (Biblija)*

REDNI BROJ	ČESTOTNOST POJAVLJIVANJA	NAZIV ŽIVOTINJE
1.	5	Stoka
2.	4	Konj
3.	3	Stado
4.	1	Crv, deva, divlja životinja, domaća životinja, koza, magarac, mazga, ovca, ptica, skakavac, vol

Životinjskih je vrsta u obje priče o *Juditi* mnogo više nego biljnih vrsta. Kao i kod Marulića, i u *Bibliji* je visoko mjesto zauzeo leksem **konja** koji se u *Knjizi o Juditi* pojavljuje četiri puta. U svim primjerima potvrđuje se njegovo značenje ratnoga sredstva, nezaobilaznog dijela asirske vojske koja želi ostaviti dojam nadmoći i siline. Na prvom mjestu po čestotnosti pojavljivanja nalazi se leksem **stoka** s četiri potvrde. To svakako nije začuđujuće jer je *stoka* kako danas, tako i onda predstavljala ljudima hranu, ali i novac. Što su više *stoke* imali, to su bili bogatiji. Bogatstvo plemena izraelskih sastojalo se od ovaca, goveda, deva, koza i magaradi; s njima su ljudi živjeli i putovali, s njima se trgovalo, darivalo, davalo u miraz i danak, njih se u ratu pljačkalo i oni su bili predmet kletvi i blagoslova (Visković 1996: 73). Koliko su ljudima koristile životinje, vidljivo je i u ovom primjeru: „Uze silan broj deva, magaraca i mazgi za prijenos njihove opreme, a tako i velik broj ovaca, volova i koza njima za opskrbu“ (II,17). Po čestotnosti pojavljivanja ističe se i **stado** koje simbolizira nagon za okupljanjem. Čovjek je u zajednici isto što i životinja u stadu. Što je neki čovjek sposobniji živjeti u osami i izvan kakve skupine, to je dostatniji sebi. Čovjek skupine ili stada ima potrebu da oko sebe osjeća druge ljude jer mu njihova nazočnost ulijeva osjećaj sigurnosti; poput ovce koja je preplašena kad je sama. Stado se pojavljuje kao masa, kao cjelina iz koje se ni jedna životinja i ni jedan čovjek ne izdvajaju (Chavelier, Gheerbrant 2007: 90). Ta se konstatacija lako može povezati s izraelskim narodom u priči o Juditi; naime, tek kad su se svi ujedinili i zajedno okrenuli Bogu, uspjeli su pobijediti protivničku vojsku. Ako se promatra Izraelce kao *stado*, onda se svakako Juditu može promatrati kao njihovog pastira koji ih je vodio uz pomoć Boga.

Osim gore navedenih leksema, spomenuti su i leksemi **crv** i **skakavac**. *Stari zavjet* na mnogim mjestima ukazuje na opasne i štetne životinje, a neki od njih su i *skakavci* i *crvi* (Visković 1996: 74). U *Knjizi o Juditi* *crve* se povezuje sa štetom koju će Olofernova vojska poslati Juditinom narodu, njihovo će meso biti zatrovano crvima, a oni će se onda nastaniti u njihovoj zemlji.

Razlog tomu je što *crv* simbolizira život što nastaje iz truleži i smrti (Chavelier, Gheerbrant 2007: 90). Sa *skakavcima* se uspoređuje narod na temelju značenjske sastavnice brojnosti.

5.3. Usporedba biljnog i životinjskog svijeta u dvjema pričama o Juditi

Tablica 9 – Usporedba biljaka iz Marulićeve *Judite* s *Knjigom o Juditi (Biblija)*

Rang-mjesto	<i>Judita</i>	<i>Knjiga o Juditi (Biblija)</i>
1.	Cvitje, žito	Žito
2.	Bor	Ječam
3.	Trava	Suho voće, maslinova grančica
4.	Klas, vinograd, voće	
5.	Drivje, grozd, isop, loza, panj, stablo, zelje, žil'je	

Tablica 10 – Usporedba životinja iz Marulićeve *Judite* s *Knjigom o Juditi (Biblija)*

Rang-mjesto	<i>Judita</i>	<i>Knjiga o Juditi (Biblija)</i>
1.	Konj	Stoka
2.	Lav, Živina	Konj
3.	Ptica, sokol	Stado
4.	Vol, zvir	Crv, deva, divlja životinja, domaća životinja, koza, magarac, mazga, ovca, ptica, skakavac, vol
5.	Črv, pas, prasac, stado	
6.	Bivol, brav, čarvljak, guja, jelen, kamilja, lisica, morski medvjed, ogar, pastuh, ptičar, riba, skot, svinja, vol, vuk, zmaj	

Ono što se prvo uočava u usporednom prikazu pojavnosti i čestotnosti biljnih i životinjskih leksema u Marulićevoj *Juditi* i biblijskoj *Knjizi o Juditi* jest to da je Marulić svoje djelo obogatio sa znatno više vrsta biljaka i životinja. To nije iznenađujuće s obzirom na cjelokupnu „nakićenost“ epa. Naime, Marulić je biblijsku priču „ukrasio“ (koristio se literarnim sredstvima) da bi privukao pažnju čitatelja, razveselio mu oko te učinio da se temeljna priča lakše prihvati (Pavličić 2006: 17). Potvrda tog postupka je i dio posvete u kojem kaže: „(...) usilovah se rečenu historiju tako napraviti, kako bude nikimi izvanjskimi urehami (...) obnajena“ (Marulić 1970: 37). Važan dio posvete je i rečenica: „Zaisto je onaje rukovet da mnogim cvitjem opkićena“

(Marulić 1970: 38), koju Pavao Pavličić tumači na sljedeći način: „I doista, Marulić kao da odnos priče i ukrasa zamišlja upravo kao odnos žita i cvijeća u toj slici. Žito je nešto korisno, ono je pravi sadržaj, dok je cvijeće tek nešto lijepo i nema nikakvu praktičnu svrhu, ali zato čovjeku godi, to više što i običaju nalažu da se tako postupa“ (Pavličić 2006: 17).

Uvidom u tablice dolazi se i do zaključka kako se rang-mjesta pojedinih biljaka i životinja ne podudaraju, ali su među prvopozicioniranim uglavnom isti leksemi.

S obzirom na biljni svijet, u Marulićevoj *Juditi* najčešći su leksemi *cvitje* i *žito* koji se pojavljuju šest puta, s tim da se leksem *žito* i u *Knjizi o Juditi* pojavljuje na prvom mjestu, ali samo tri puta. U biblijskom predlošku nalaze se potvrde triju biljnih vrsta, a u Marulićevu epu čak četrnaest, od kojih se samo *žito* i *voće* podudaraju s biblijskima. Kada je riječ o značenju, biljni svijet u *Knjizi o Juditi* pojavljuje se samo u svom primarnom značenju, odnosno potencira se aspekt korisnosti tih biljaka kao važnih prehrambenih namirnica. U *Juditi* su pak mnoge biljke dio bogatog retoričkog ustrojstva epa koje osim estetske ima i druge funkcije, prije svega aksiološku (Judita je pozitivan lik i glavna junakinja, a Oloferne negativno okarakteriziran vojskovođa) i prikazivačku (opis Juditine ljepote nasuprot ružnoći Oloferne) (usp. Fališevac 1997: 66–67).

Životinjski je svijet slično oblikovan kao i biljni, iako se u oba teksta nalazi mnogo više životinja; u Marulićevoj *Juditi* čak 28 vrsta, a u biblijskom predlošku 14 vrsta. Marulić je najčešće spominjao *konja* koji je u *Bibliji* na drugom mjestu, dok je u *Bibliji* na najviše mjesta moguće pronaći *stoku*, koju Marulić niti ne spominje. Ako se uzme u obzir da je *Judita* napisana u 16. stoljeću, u vrijeme kad se u Europi konjica nalazi blizu vrhunca važnosti (Škopljanac 2012: 521), nije iznenađujuće što je Marulić toliko puta spomenuo *konja* koji je bio od velike ratne važnosti.

Bogatiji biljni i životinjski svijet Marulićeva epa posljedica je sadržajnog proširivanja biblijskog predloška. Dok u *Bibliji* priča o Juditi zauzima tek 13 stranica knjige (prema izdanju *Biblije*, Kršćanska sadašnjost, 1993.), Marulić je u svojoj pjesničkoj obradi starozavjetni tekst rasporedio u šest pjevanja s ukupno 2 126 stihova (68 stranica knjige u *Pet stoljeća hrvatske književnosti*). Njegov pjesnički udio došao je do jasnog izražaja jer je prema humanističkim normama oblikovao epski pjesmotvor sa žanrovskim postulatima i prema vlastitim umjetničkim pobudama (Tomasović 1999: 193). S posebnom je brigom i umjetnošću pripovjedni tijek obogaćivao „urehama“, tzv. razvijenim usporedbama; njih je u *Juditi* 17, a označio ih je terminom *prilika*. Npr. nastupanje Holofernove vojske popraćeno je ovom asocijacijom:

„(...) brže t' bi ticali skaćući, dubravom,

ner kad bi bigali **jelini** prid **lavom**“ (I, 215–216).

Komparacija privlači pozornost jer ukrasni dometak (nema je u *Bibliji*), koji je vizualno efektan, nema pokrića u zavičajnoj Marulićevoj imaginativnosti, poput nekih drugih njegovih slika. Ishodište joj je dakle literarno (Tomasović 1999: 196–197). Opisujući svoje likove, Marulić se koristi homerovskim poredbama. Ovako opisuje Nabukodnosora:

„Kralj tako jiduje – sunce svitla lica,
na zapad minuje, za more skri nica;
noć jure potica na narod, **živine**,
človik, **zvīr i ptica**, pustiv teg, počine“ (I, 85–88).
(...)

„Kakono kad bludi sobom simo, tamo,
bisan **pas** meu ljudi, pojti ne umi kamo
ner se vrti samo ter ujisti preži,
onamo, ovamo, ciri se i reži“ (I, 93–96).

Prikaz Nabukodonosorova nemira i nesanice i usporedba asirskog kralja s bijesnim psom – izgrađen na opisu, koji je i Marulić u slijedu antičke retorike smatrao figurom, kao i na razvedenoj homerovskoj usporedbi – obavio je u Marulićevu epu nekoliko funkcija: čitatelju je vrlo zorno predočio Nabukodonosorov lik, omogućio mu mentalnu vizualizaciju epskog junaka kao i živo razumijevanje njegova psihološkog stanja, što je bila novina u hrvatskoj književnoj kulturi. Zatim, razvedenom usporedbom Marulićev pripovjedač ostvaruje dijalog s klasičnom antičkom epikom, prizivajući svojevrsnim citiranjem postupka u čitateljevo sjećanje homerovske i vergilijanske poredbe (Fališevac 1997: 63–64).

Dakle, Marulićevo proširivanje epa u odnosu na predložak, a time i povećanje broja biljnih i životinjskih vrsta, omogućeno je korištenjem raznih retoričkih figura. Osim poetičke funkcije one su imale i razne druge funkcije kao što su: generička, persuazivna, aksiološka, prikazivačka, intertekstualna, metatekstualna, diskurzivna, svjetonazorska i rodovsko-književnosna funkcija. Potonja funkcija odnosi se na to da ep koji nastaje u slijedu klasične epske baštine ne možemo zamisliti bez ornamentiranja, bez određenog broja figura; tako figuracija u *Juditi* ima i funkciju uspostavljanja genusa *epsko* u njegovoj biti. Figure u *Juditi* govore: ja sam epska književnost (Fališevac 1999: 74–75).

6. Zaključak

Renesansa se u Hrvatskoj razvila pod utjecajem talijanske kulture i na temeljima humanizma, a trajala je od sredine 14. stoljeća do kraja 16. stoljeća. Povoljne društveno-političke i gospodarske prilike predredile su Dubrovnik i dalmatinske gradove za središta hrvatske renesansne kulture i književnosti. Marko Marulić, renesansni pisac iz Splita i *otac hrvatske književnosti*, većinu je svojih djela napisao na latinskome, ali velik dio opusa čine i djela na hrvatskome jeziku. Uzore je pronalazio u kršćanskoj i antičkoj književnosti. Jedno od djela koje to potvrđuje je i biblijsko-vergilijanski ep *Judita*, napisan 1501. godine, a nadahnut starozavjetnom pričom o junakinji Juditi (*Knjiga o Juditi*). Marulić je na osnovnoj sadržajnoj razini slijedio predložak, ali ne u potpunosti jer je priču o Juditi proširio i oblikovao u skladu s humanističko-renesansnom poetikom koja oživljava antički vergilijanski ep, čije je bitno obilježje i retoričko oblikovanje teksta. Sadržajna i stilska proširenja odrazila su se i na razlike u biljnom i životinjskom svijetu između Marulićeve i biblijske priče o Juditi. Prvo što se zapaža je da je i biljni i životinjski svijet Marulićeve epa znatno bogatiji, kako brojem vrsta tako i brojem potvrda u tekstu. Drugi zaključak proizlazi iz interpretacije značenja pojedinih biljnih i životinjskih leksema koja pokazuje da se biljke i životinje u *Knjizi o Juditi* redovito pojavljuju u svom primarnom značenju koje ima konotacije korisnosti (hrana, ratno i prijevozno sredstvo). S druge strane, u Marulićevoj je *Juditi* značajan broj potvrda biljnih i životinjskih leksema u prenesenom značenju kao sastavnica određenih retoričkih figura – opisa, poredbe, razvijene usporedbe (prilike) i metafore. Međutim, figuracija u *Juditi* nema samo estetičku funkciju (ukrašavanje biblijskog predloška), nego, slijedeći tradiciju antičkoga klasičnog epa, ostvaruje i druge funkcije: generičku, persuazivnu, aksiološku, prikazivačku, intertekstualnu i dr. S obzirom na to, ni biljni ni životinjski svijet Marulićeve epa nije samo sadržajni ukras osnovne biblijske priče o Juditi, već pridonosi intenzivnijoj recepciji pojedinih dijelova radnje i likova. Pritom su najizraženije prikazivačka i aksiološka funkcija jer je najveći broj potvrda prenesenog značenja biljnih i životinjskih leksema upravo u vizualizaciji opisanog (lik Judite i Holoferna, izgled vojske) i religiozno-moralnom vrednovanju epskih junaka (Judita kao svetica i junakinja nasuprot Holofernu kao poganskom, oholom vojskovođi).

7. LITERATURA I IZVORI

1. *Biblija: Stari i Novi zavjet*. 1993. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
2. Brnčić, Jadranka. 2007. „Životinje u Bibliji i biblijskoj duhovnosti“, u: *Kulturni bestijarij*, urednice Suzana Marjanić i Antonija Zaradija Kiš. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naknada, Institut za etnologiju i folkloristiku, str. 53–80.
3. Chevalier, Jean, Gheerbrant, Alain. 2007. *Rječnik simbola: mitovi, snovi, običaji, geste, oblici, likovi, boje, brojevi*, Zagreb: Kulturno-informativni centar: Naklada Jesenski i Turk.
4. Fališevac, Dunja. 1997. „Žanrovi hrvatske narativne književnosti u stihu“; „Figura u epu“, u: *Kaliopin vrt: studije o hrvatskoj epici*, Split: Književni krug, str. 7–27; 53–76.
5. Kasandrić, Petar. 1901. „Marko Marulić: život i djela“, u: Marulić, Marko. *Judita: epska pjesma u šest pjevanja*, Zagreb: Matica hrvatska, str.[IX]–LXII.
6. Lučin, Bratislav. 2001. „Moć riječi ili klasik za treće tisućljeće“ u: Marulić, Marko. *Duhom do zvijezda*, izbor i predgovor Bratislav Lučin. Zagreb: Mozaik knjiga, str. 5–28.
7. Lučin, Bratislav. 2008. „Judita“, u: *Leksikon hrvatske književnosti: djela*, Zagreb: Školska knjiga, str. 302–303.
8. Marulić, Marko. 1970. „Judita“, u: Marulić, Marko. *Judita, Suzana, Pjesme*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 4, uredio Ivan Slamnig, Zagreb: Matica hrvatska–Zora.
9. Pavličić, Pavao. 2006. „Marko Marulić“, u: *Skrivena teorija*, Zagreb: Matica hrvatska, str. 9–33.
10. Solar, Milivoj. 2007. *Književni leksikon*. Zagreb: Matica hrvatska.
11. Škopljanac, Lovro. 2012. „Konji europskih epova“, u: *Književna životinja. Kulturni bestijarij, II. dio*, urednice Suzana Marjanić i Antonija Zaradija Kiš. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, Institut za etnologiju i folkloristiku, str. 511–538.
12. Tomasović, Mirko. 1999. *Marko Marulić Marul*, Zagreb–Split: Erasmus naklada, Književni krug–Marulianum, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
13. Visković, Nikola. 1996. *Životinja i čovjek: prilog kulturnoj zoologiji*, Split: Književni krug.
14. Visković, Nikola. 2001. *Stablo i čovjek: prilog kulturnoj botanici*, Zagreb: Biblioteka Antibarbarus.
15. *Zbornik stihova XV. i XVI. stoljeća*, 1968. Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 5, priredio Rafo Bogišić, Zagreb: Matica hrvatska–Zora.